

Gå

gick

Jenny Erpenbeck

gått

Översättning Ulrika Wallenström

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

*Av Jenny Erpenbeck har tidigare utgivits på svenska:*

Historien om det gamla barnet 2001

Smäck 2003

Ordbok 2006

Hemsökelse 2008

Natt för gott 2016



The translation of this work was supported by a grant from the Goethe Institute, which is funded by the German Ministry of Foreign Affairs.

Tack vare ett stipendium från Kunststiftung NRW har översättaren haft förmånen att vistas och arbeta i Europäisches Übersetzer-Kollegium Straelen.

[www.albertbonniersforlag.se](http://www.albertbonniersforlag.se)

ISBN 978-91-0-016810-0

Original title: *Gehen, ging, gegangen*

By Jenny Erpenbeck

©2015 by Albrecht Knaus Verlag,

a division of Verlagsgruppe Random House GmbH,

München, Germany

ScandBook AB, Falun 2017

*Till Wolfgang*  
*Till Franz*  
*Till mina vänner*



Gud skapade volymen, djävulen ytan.

*(Wolfgang Pauli)*

Även om en insekt irriterar mig mycket måste jag övervinna en stark hämning för att döda den. Jag vet inte om det är medlidande. Jag tror inte det, nej. Kanske helt enkelt att man måste vänja sig vid sammanhang. Och försöka inordna sig i sammanhang som existerar, acceptera.

*(Heiner Müller)*

In the end, we will remember not the words of our enemies, but the silence of our friends.

*(Martin Luther King)*



# 1

Kanske har han många år kvar att leva, kanske bara ett par. Hur som helst är det så att Richard från och med nu inte längre behöver stiga upp en viss tid för att infinna sig på institutionen på morgonen. Nu har han helt enkelt bara tid. Tid att resa, säger man. Tid att läsa böcker. Proust. Dostojevskij. Tid att lyssna på musik. Han vet inte hur lång tid det ska ta innan han har vant sig vid att ha tid. Hans huvud fungerar hur som helst fortfarande som vanligt. Vad ska han ta sig till med huvudet nu? Med tankarna som bara fortsätter tänka i hans huvud? Framgång har han haft. Och nu? Det som kallas framgång. Hans böcker trycktes, han inbjöds till konferenser, hans föreläsningar var välbesökta ända in i det sista, studenter läste hans böcker, strök under ställen och kunde dem utantill på tentan. Var är studenterna nu? Flera har assistenttjänster vid universitet, två eller tre är själva professorer vid det här laget. Andra var det länge sedan han hörde talas om. En håller vänskaplig kontakt med honom, ett par stycken hör av sig då och då.

Så.

Från sitt skrivbord ser han sjön.

Richard kokar kaffe åt sig.

Med koppen i handen går han ut i trädgården och ser efter om mullvadarna har kastat upp nya högar.

Sjön ligger tyst och stilla, som vanligt denna sommar.

Richard väntar, men han vet inte på vad. Tiden är en helt annan sorts tid nu. Med ens. Tänker han. Och sedan tänker han att han, naturligtvis, inte kan sluta med tänkandet. Tänkandet är ju han själv, och är samtidigt den maskin som driver honom. Även om han är alldeles ensam med sitt huvud kan han, naturligtvis, inte sluta med tänkandet. Tänker gör han även om faktiskt inte en djävul bryr sig om det.

Ett kort ögonblick föreställer han sig hur en grinande djävul bläddrar i hans avhandling om "Begreppet världen i Lucretius verk".

Han går tillbaka in i huset.

Han tänker efter om det är för varmt med kavaj. Behöver han alls ha kavaj när han går omkring ensam hemma?

För flera år sedan, när han av en tillfällighet fick veta att hans älskarinna bedrog honom, kom han över besvikelsen genom att förvandla besvikelsen till arbete, det var det enda som hjälpte. I månader var denna älskarinnas beteende ämnet för hans undersökningar. Nästan hundra sidor skrev han för att utröna vad allt som hade lett till detta svek och även hur den unga kvinnan hade gjort när hon bedrog honom. Hans arbete gav inte något vidare resultat med hänsyn till förhållandet, ty älskarinnan övergav honom slutgiltigt kort därefter. Men på det viset tog han sig i alla fall igenom de första månaderna efter upptäckten då han var riktigt nere. Bästa botemedlet



mot kärlek är arbete, det visste ju redan Ovidius.

Fast det som plågar honom nu är inte tiden utfylld med en fåfång kärlek, utan tiden i sig. Gå ska den, men inte fåfångt gå heller. Ett kort ögonblick ser han framför sig en ursinnig djävul som med näbbar och klor sliter sönder en bok med titeln "Försök om väntan".

Kanske är en kofta verkligen mer passande i hans situation än en kavaj. Bekvämare i varje fall. Och raka sig skulle han egentligen inte behöva göra varje morgon nu när han inte längre dagligen ska visa sig bland folk. Han skulle kunna låta det växa som vill växa. Bara låta bli att hålla emot, eller vore det redan början till döden? Växandet början till döden? Nej, det kan inte stämma, tänker han.

Mannen som ligger nere i sjön har fortfarande inte hittats. Inget självmord, drunknade när han badade. Sedan den dagen i juni ligger sjön tyst och stilla. Dag efter dag tyst och stilla. Juni tyst och stilla. Juli tyst och stilla. Och nu, snart är det höst, fortfarande tyst och stilla. Ingen roddbåt, inga skrikande barn, ingen som metar. Om någon denna sommar dyker i vattnet från bryggan på den allmänna badplatsen, då måste det vara en utböling som inte vet något om olyckan. Och när han sedan står och torkar sig tilltalar honom kanske en dam med lokalkännedom som just är ute och går med hunden eller en cyklist som kliver av cykeln som hastigast för att fråga: Ni vet nog inte? Richard har hittills inte sagt något om olyckan till en sådan intet ont anande person, varför skulle han det, varför fördärva dagen för en som bara vill uppleva en skön dag. Förbi hans staket går folk

på utflykt lika glada på väg hem som när de kom.

Han däremot måste se sjön när han sitter vid sitt skrivbord.

Dagen då det hände var han inne i stan. På institutionen, trots att det var en söndag. Hade fortfarande huvudnyckel dit, huvudnyckel som han nu har lämnat ifrån sig. Ett av de där veckosluten då han undan för undan försökte tömma sitt kontor. Lådorna, skåpen. Klockan 13.45. Då höll han just på att plocka böcker ur hyllan, från golvet, från soffan, från stolen, från lilla bordet och packa dem i kartonger. Tjugo, tjugofem böcker i botten på varje kartong, och ovanpå dem så de lättare sakerna: manuskript, brev, pappersklämmor, mappar, gamla tidningsurklipp. Blyertspennor, kulspetspennor, suddgummin, brevvågen. Två roddbåtar hade varit i närheten, men ingen av dem som satt i trodde att det där och då hände en olycka. Hade sett mannen vinka och tagit det för ett skämt. Hade till och med rott därifrån, har han hört. Fast vilka det var som satt i vet ingen. Unga män sägs det. Kraftiga till och med, de hade kunnat hjälpa. Fast ingen vet ju exakt vilka det var. Eller så var de kanske ändå rädda att mannen skulle dra ner dem också, vem vet.

Hans sekreterare hade erbjudit sig att hjälpa honom packa. Tack så mycket, men. På något sätt föreföll det honom som om alla – även eller kanske just de som tyckte om honom – var mycket angelägna om att puffa på för att nu så fort som möjligt få iväg och slippa se honom. Därför hade han föredragit att packa ensam, lördagar och söndagar när det var alldeles tyst på institutionen. Han

märkte att han behövde mycket tid för att dra fram allt som hade legat osett i hyllan eller i någon av lådorna, samt i åratat, och avgöra om det hörde hemma i den blåa sopsäcken eller i en av kartongerna som han ville ta med sig hem. Ofrivilligt hade han börjat bläddra i det ena eller andra manuskriptet och sedan blivit stående mitt i rummet och läst en kvart, ja en halvtimme. En manlig students uppsats om "Odysseéns elfte sång", en kvinnlig students – en som han en gång varit lite förälskad i – uppsats om "Betydelseskikt i Ovidius Metamorfoser".

En dag i början av augusti hade man så skålat och hållit några tal med anledning av hans emeritering, sekreteraren, flera kolleger och även han själv hade haft tårar i ögonen, men ingen, inte han själv heller, hade verkligen gråtit. Alla blev ju en vacker dag gamla. Var en vacker dag gamla. Under åren dessförinnan hade det ofta varit han som skulle hålla avskedstalen, ofta hade det varit han som rådgjort med sekreteraren om hur många snittar de skulle ha och om vin, om sekt, om apelsinjuice eller vatten. Nu hade någon annan sört för den saken. Allting skulle fungera också utan honom. Också det var hans förtjänst. Under de sista månaderna hade han många gånger måst höra hur värdig hans efterträdare var, hur lyckligt det val som han själv hade medverkat till, när det blev tal om det berömde även han den unge mannen som om förväntningarna alltjämt skulle angå honom själv, uttalade helt utan att tveka dennes namn, det namn som snart skulle stå att läsa istället för hans eget i institutionens brevhuvud, från och med i höst skulle efterträdaren ta över hans föreläsningar och hålla sig till de planer för under-

visningen som han, nu *emeritus*, hade skrivit strax innan han avgick för den tid som skulle klara sig utan honom.

Den som går måste själv organisera sin avgång, så är det av hävd, men först nu slår det honom att han aldrig tidigare verkligen har förstått vad det egentligen vill säga. Och inte heller nu förstår det. Lika lite kan han förstå att avskedet från honom för de andra är del av en vardag, för honom ensam däremot faktiskt ett slut. När någon under de sista månaderna hade sagt vad sorgligt, vad synd, vad omöjligt det var att tänka sig att han snart skulle gå, då hade det fallit sig svårt för honom att visa sig så rörd som förväntades, ty vecklagan från den person som sade sig vara skakad betydde ändå bara att detta sorgliga faktum att han gick, detta som man omöjligt kunde föreställa sig, synd och skam!, av den personen för länge sedan hade accepterats som något ofrånkomligt.

Av det kallskurna som hade dukats upp på institutionen då han skulle avtackas var allt som blev över förutom persiljan några laxsnittar, antagligen därför att en och annan inte litade på fisken när det var så varmt. Det förefaller honom som om sjön, som nu ligger där framför honom och blänker, alltid har vetat mer än han, som ändå har till yrke att tänka. Eller hade? För sjön kvittar det lika om en fisk eller en människa upplöses i den.

Dagen efter mottagningen hade institutionen stängt för sommaren, den ene ämnade sig hit, den andre dit, bara han hade inte planerat någon resa, ty för honom hade urtagningen av hans under åren fullmatade arbetsrum nu gått in i slutfasen.

  Två veckor senare stod hyllplanen resta mot väggen

hopbundna med ett snöre, var de packade kartongerna staplade bakom dörren och bildade de få möbler som han skulle låta transportera hem till sig en liten otymplig hög mitt i rummet. Mot den lutade sig en kvast med platta borst, på fönsterbrädet låg en sax bredvid ett dammig kuvert, i ett hörn stod fyra och en halv stora sopsäckar, på golvet låg en tejprulle, i väggen satt fortfarande ett par spikar på vilka ingen tavla längre hängde. Till sist hade han lämnat ifrån sig nyckeln till institutionen.

Nu borde han här hemma leta upp passande platser för möblerna, öppna kartongerna och införliva allt som finns där i sitt privata hushåll. *Ben till ben, blod till blod, så det sitter ihop.* Merseburg-besvärjelserna, jaja. Även det som man kallar bildning, allt som han vet och har lärt sig är från och med nu enbart hans privategendom. Sedan igår står alltsammans i källaren och väntar. Men en dag då det skulle vara lämpligt att börja packa upp, hur ser en sådan dag ut? Inte som idag i varje fall. Imorgon kanske? Eller senare. En dag då han annars inte har någonting att göra. Frågan är om det alls är lönt att packa upp. Är lönt nu. Om han hade haft barn. Eller åtminstone syskonbarn. Men nu är allt det som hustrun brukade kalla hans *grejer* till glädje enbart för honom själv. Och till glädje för ingen den dagen då han inte längre finns till. Visst, en antikvariatsbokhandlare lär väl ta hand om böckerna och en och annan bok, en förstaupplaga eller ett signerat exemplar, hitta en ny samlare. En som han, en som så länge han lever kan samla *grejer* på hög. Och så vidare. Men allt annat? Allt det som bildar ett system runt honom och är meningsfullt bara

så länge han går omkring därinnanför, handskas med det, minns ditt och datt – allt det kommer att driva isär och gå förlorat när han inte längre finns. Det skulle han också kunna skriva om någon gång, om tyngdkraften som binder de livlösa tingen till de levande varelserna så att de bildar en värld. Är han en sol? Han får se upp så han inte blir galen nu när han är ensam hela dagar och inte talar med någon.

Men ändå.

Efter hans död kommer allmogeskåpet, som det fattas en list på, alldeles säkert inte att stå i samma hushåll som koppen han alltid på eftermiddagen lagar sitt turkiska kaffe i, fåtöljen han sitter i när han ser på teve kommer att varje kväll vändas på av andra händer än de som drar ut lådorna i hans skrivbord, hans telefon kommer inte att dela ägare med den vassa kniv som han alltid skär lök med, och inte hans rakapparat heller. Mycket som han sätter värde på, som är fullt funktionsdugligt eller helt enkelt faller honom i smaken, kommer att kasseras. Mellan sophögen, där till exempel hans gamla väckarur lär landa, och hushållet hos den som kan kosta på sig hans finporstin, det med lökmönster, kommer det då att finnas en osynlig förbindelse som består i att bådadera en gång har tillhört honom. Det är bara det att när han inte längre är i livet vet ingen om den förbindelsen. Eller varar en sådan förbindelse ändå för alltid, så att säga objektivt? Och i så fall, i vilken måttenhet skulle den då kunna mätas? Om det faktiskt är den av honom skapade meningen som förvandlar hans hushåll, från tandborsten till det gotiska krucifixet som hänger på väggen, till ett

universum, då inställer sig genast nästa grundläggande fråga: Har mening någon massa?

Richard får verkligen se upp så han inte blir galen. Kanske kommer han att må bättre när den döde äntligen blivit hittad. Den olycksalige mannen lär ha haft cyklopöga på sig. Det skulle kunna verka skrattretande, men i sommar har han inte sett någon av dem som vet om det skratta åt det. Nyligen på byfesten, som gick av stapeln trots allt, fast utan dans, hörde han ordföranden i sportfiskeklubben säga flera gånger i följd: Med cyklopöga! Med cyklopöga! Som vore just den detaljen det som var svårast att stå ut med i detta att simmaren dött, och faktiskt hade alla de andra karlarna som också stod där med ölkrus i handen ingenting svarat på en lång stund utan bara tyst tittat ner på skummet i ölglaset och nickat.

Också han ska intill änden göra det som han tycker är roligt. Med huvudet före ner i graven. Tänka. Läsa. Och om huvudet en vacker dag inte längre hänger med vet inte heller något huvud vad som fattas. Det kan dröja innan kroppen kommer upp igen, sade de. Nästan tre månader har det dröjt nu. Det kan också hända att den förblir försvunnen, sade de. Har fastnat i alger eller sjunkit ner för alltid i slammet som lär vara metertjockt på botten av sjön. Det är en djup sjö, arton meter. Älsklig ovanpå men i själva verket en klyfta. Alla som bor vid den, han själv också, ser sedan dess med en viss tvekan på vassen, med en viss tvekan på sjöns spegelblanka yta, vindstilla dagar. Han ser sjön från sitt skrivbord. Vacker är den, sjön, precis som andra somrar, men i sommar är det inte

nog. Sjön tillhör den döde så länge han inte blivit hittad och bortforslad. Snart är det höst, och en hel sommar har sjön tillhört en död.

## 2

En torsdag i slutet av augusti samlas tio män framför Röda rådhuset i Berlin. De har beslutat, heter det, att sluta äta. Tre dagar senare beslutar de att nu också sluta dricka. Deras hy är svart. De talar engelska, franska, italienska. Och dessutom andra språk som ingen här i landet förstår. Vad vill männen? De vill ha arbete. Och leva på sitt arbete. De vill stanna i Tyskland. Vilka är ni? frågar dem polisen och folk från senaten som blir tillkallade. Det säger vi inte, säger männen. Men det måste ni, säger de andra, annars vet vi inte om ni omfattas av lagen och får stanna här och arbeta. Vi säger inte vilka vi är, säger männen. Skulle ni, om ni vore i vårt ställe, ta emot en gäst som ni inte känner? säger de andra. Männen tiger. Vi måste kontrollera om ni verkligen är i nöd, säger de andra. Männen tiger. Kanske är ni brottslingar, säger de andra, det måste vi kontrollera. Männen tiger. Eller helt enkelt snyltare. Männen tiger. Vi har inte tillräckligt själva, säger de andra. Det finns regler här, säger de, dem måste ni hålla er till om ni vill stanna. Och till sist säger de: Försök inte med utpressning! Men männen med svart hy säger inte vilka de är. De äter inte, de dricker inte, de säger inte vilka de är. De bara är där. Tigandet från männen som hellre vill dö än säga vilka de är förenas med de andras väntan på svar på alla frågor till en stor tystnad mitt på Alexanderplatz i Berlin. Denna tystnad har



ingenting att göra med att det på grund av gatutrafiken och på grund av grävningsarbetena för den nya tunnelbanestationen alltid är mycket oväsen på Alexanderplatz.

Hur kommer det sig att Richard, som på eftermiddagen passerar förbi de svarta och vita, sittande och stående människorna, inte hör denna tystnad?

Han tänker på Rzeszów.

En vän till honom, en arkeolog, har berättat för honom om fynden från schaktningarna på Alexanderplatz och inbjudit honom att besöka utgrävningarna. Tid har han ju nu, och bada i sjön kan han ändå inte, på grund av den där mannen. En gång i tiden fanns det vidsträckta källare runt Röda rådhuset, har vännen berättat. Underjordiska hallar där det var marknad under medeltiden. Medan folk väntade på en domstolsförhandling, en rättegång, ett besked, gick de och handlade, i princip likadant som nu. Fisk, ost och vin, allt som håller sig bättre om det förvaras svalt, köptes och såldes i dessa katakomber.

Precis som i Rzeszów.

Som student på sextitalet hände det att Richard mellan två föreläsningar satt på kanten av Neptunbrunnen, med uppkavlade byxben, fötterna i vattnet, en bok i knät. Också då fanns de där hålrummen därinunder, skilda från hans fötter bara av ett par meter jord, utan att han visste om det.

För några år sedan, när hustrun ännu levde, såg de en gång på semestern den polska småstaden Rzeszów, som man under medeltiden byggt fullt med tunnlar under. Likt en andra stad, dold för en flyktig blick, hade denna labyrinth vuxit under jord, som en spegelbild av de synliga

husen ovan jord. Varje borgarhus hade genom den egna källaren tillträde till denna endast av facklor upplysta, offentliga marknad. Och när det var krig däruppe gömde sig stadsborna därnere. Senare under fascismen judarna. Nazisterna var de första som fick idén att leda in rök i gångarna.

Rzeszów.

Men de igenfyllda hallarna vid Röda rådhuset förblev dolda till och med för nazisterna. De fyllde bara Berlins tunnelbana med vatten under världskrigets sista dagar. Antagligen för att dränka det egna folket som hade tagit sin tillflykt dit undan de allierades bombangrepp. *Hellre halsa tills man rämnar än man ens en droppe lämnar.*

Är det någon av männen som kollapsat? frågar en ung kvinna med mikrofon i handen, bakom henne står en bjässe med kamera på axeln. Nej, säger en av poliserna. Blir de tvångsmatade? Inte hitintills, säger polisen, det ser ni ju. Har någon av dem körts till sjukhus? En igår, tror jag, säger en annan uniformsklädd, fast före mitt pass. Kan ni kanske säga till vilket sjukhus? Nej, det får vi inte. Men då kan jag inte placera storyn. Tja, säger den förste, det kan vi tyvärr inte göra något åt. Ni förstår, säger den unga kvinnan, om ingenting särskilt händer kan jag inte göra någon historia av det. Jo jo, det förstår jag. Och då vill ingen köpa mitt bidrag. Den andre: Kanske hinner det hända något senare idag, under kvällens lopp kanske. Kvinnan: Jag har max en timme på mig. Det måste ju klippas. Det finns en deadline. Jag förstår, säger den uniformsklädde och flinar.